

De groene reeks

DOOR ULBE MEHRTENS EN HEIMERICK TROMP*

Sinds 1980 geeft de Rijksdienst voor de Monumentenzorg onder de titel *Bijdragen tot het bronnenonderzoek naar de ontwikkeling van Nederlandse historische tuinen, parken en buitenplaatsen* een reeks publicaties uit. Ook wel bekend onder de naam van 'de Groene Reeks'. Het onderzoek dat aan deze publicaties ten grondslag ligt, heeft haar plaats in de werkzaamheden die de Rijksdienst voor de Monumentenzorg voor de bescherming van een aantal parken, tuinen en buitenplaatsen (zowel in particulier als in openbaar bezit) in Nederland ingevolge van de Monumentenwet, verricht.

Het gaat hierbij om het **behoud van de cultuurhistorische aanleg**. Door dit praktische uitgangspunt beperkt het onderzoeksterrein zich tot de parken, tuinen en buitenplaatsen, die, gezien de kwaliteit en conditie van hun aanleg, voor bescherming in aanmerking kunnen komen. Naar parken, tuinen en buitenplaatsen, die, ondanks hun interessante geschiedenis, bijna geheel verdwenen zijn, of waarvan de aanleg zodanig is aangetast, dat een eventuele bescherming niet realis-

tisch zou zijn, wordt geen onderzoek gedaan.

Ondanks deze begrenzing van het onderzoeksterrein, zijn de resultaten van het onderzoek, over het geheel genomen, zozeer de moeite waard, dat de reeks langzamerhand beschouwd wordt als de eerste wetenschappelijke aanzet om de geschiedenis van de aanleg van Nederlandse tuinen, parken en buitenplaatsen systematisch in kaart te brengen. In dit opzicht kan de reeks vergeleken worden met de *Geïllustreerde beschrijving van de Monumenten van Geschiedenis en Kunst in Nederland*, die eveneens door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg wordt verzorgd.

Verder heeft de praktijk uitgewezen, dat de Groene Reeks van groot belang kan zijn voor het **beheer** van die buitenplaatsen, waarvan de geschiedenis van de aanleg in de reeks is verschenen.

BRONNEN

Het materiaal waarin deze geschiedenis ons

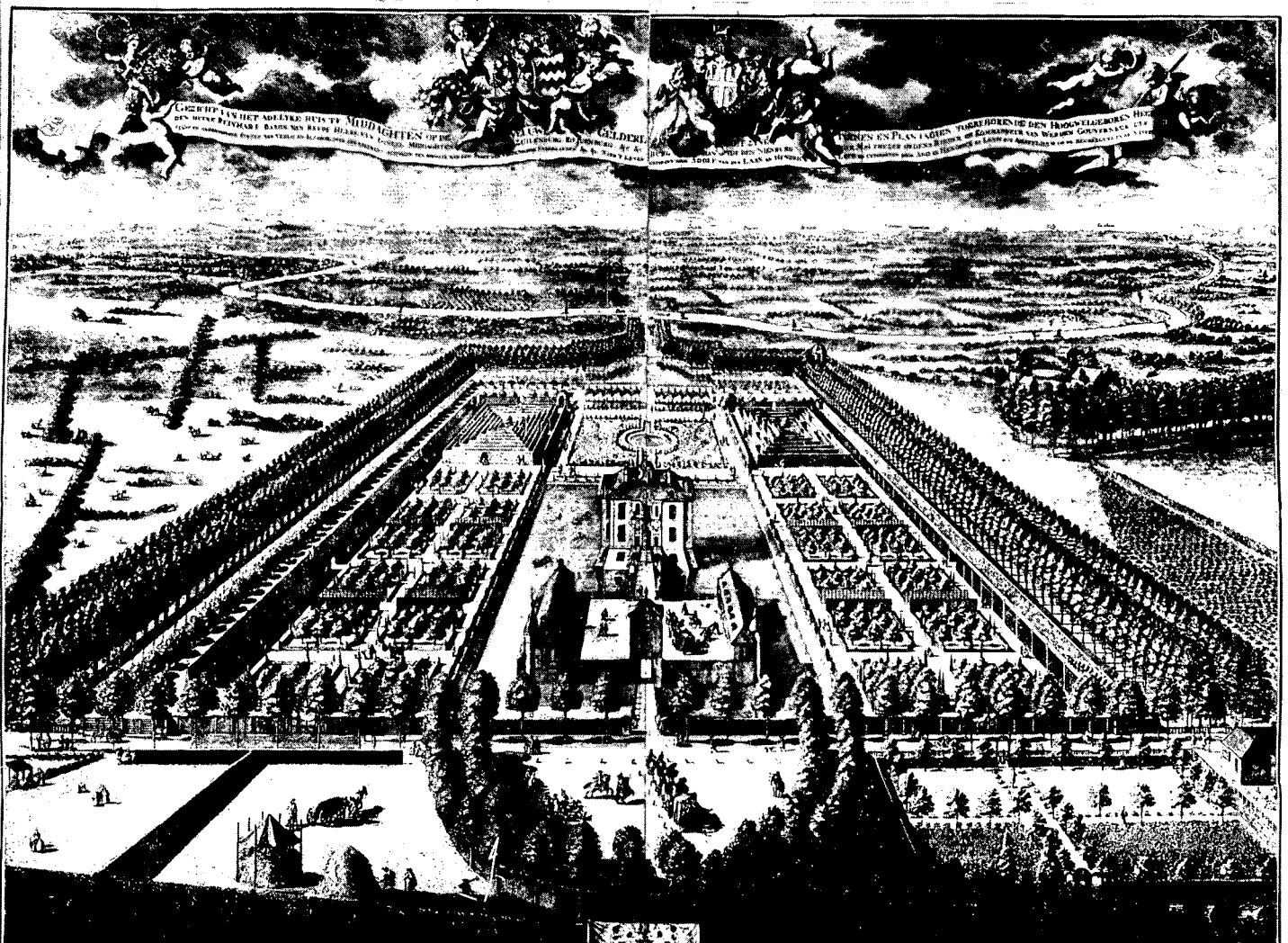
is overgeleverd, zou in vijf categorieën onderscheiden kunnen worden:

1. **Kaarten:** onderwerpen van de aanleg, opmetingen, topografische kaarten (bijvoorbeeld de Topografische Militaire Kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, ca. 1850), verpondingskaarten, kadasterkaarten (Kadastraal Minuutplan, en kadastrale hulpkaarten en veilingkaarten).
2. **Afbeeldingen:** vogelvluchten (waarvan de aard vaak ergens tussen kaarten en gezichten in ligt) en gezichten in de vorm van tekeningen, gravures, schilderijen en foto's.
3. **Beschrijvingen:** in veilingscatalogi en vooral in reisverslagen, historische beschrijvingen van Nederland of delen daarvan in overzichtswerken⁽¹⁾, advertenties en transporten.
4. **Rekeningen:** kasboeken van de verschillende eigenaren, rekeningen van boomkwekers en tuinarchitecten.
5. **Varia:** beplantingslijsten, mondelinge mededelingen (vaak blijkt het menselijk ge-

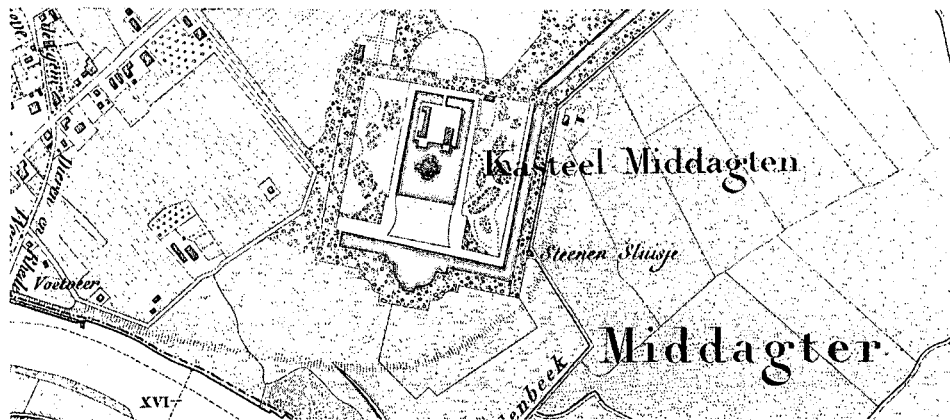
Drie fasen uit de geschiedenis van Kasteel Middachten te Rheden.

De laatste hier weergegeven staat uit het begin van deze eeuw is vermint aan ons overgeleverd en wordt 'vereenvoudigd' hersteld.

- 1) Vogelvlucht uit ca. 1730, gravure door A. van der Laan en Hendrick de Leth. Uit: *Verscheyde Schoone en vermaakelijke gesichten van 't Oudt Adelijk Huis van Middachten enz.*

Van der Laan, Hendrick de Leth, *Middachten, in de Veldt, in den Park, in den Gelande, in den Tuin, in den Planten, in den Verboeden, in den Hoogvelde, in den Boeken, in den Oudt, in den Adelijk Huis van Middachten enz.* (1730). *Van der Laan, Hendrick de Leth, *Tuinen en Planten Verboden de den Hoogveldeboeken, in den Oudt, in den Adelijk Huis van Middachten enz.* (1730).*

heugen echter een onzekere bron te zijn), etc.

Aangezien het bronnenmateriaal zich bijna nooit op één plaats bevindt, geschiedt het onderzoek door geheel Nederland. Het Centraal Register voor Particuliere Archieven (Den Haag), speelt veelal een sleutelrol in het vinden van de belangrijke particuliere archieven. Ook worden topografische atlasen, prentenkabinetten en particuliere collecties bezocht. Verder zijn de Speciale Collecties in de Centrale Bibliotheek van de Landbouwhogeschool te Wageningen een rijke vindplaats voor historische gegevens over Nederlandse tuinen, parken en buitenplaatsen.

VERSCHILLENDE OORSPRONG

Uit de aard der zaak kan het bronnenmateriaal per buitenplaats verschillend van karakter zijn. De cultuurhistorische achtergronden van een aanleg van een tuin of park zijn dikwijls pluriform, wat in het bronnenmateriaal tot uiting komt. Zo is bijvoorbeeld de oorsprong en ontwikkeling van de Vecht buitenplaatsen – meestal door rijke burgers aangelegde buitenplaatsen – en die van de Overijsselse havezathen – vaak centra van grootgrondbezit – zeer verschillend. Soms levert de bestudering van de geschiedenis van de aanleg, doordat er weinig is vastgelegd of doordat bronnenmateriaal verdwenen is, slechts een fragmentarisch beeld op.

Vanaf 1981 zijn in de Groene Reeks de volgende delen verschenen:

Serie I

1. Middachten te De Steeg
2. Het Huys ten Donck te Ridderkerk
3. Buitenplaatsen bij De Bilt
4. Sandwijkstraat bij De Bilt
5. Fraylemaborg te Slochteren
6. Groeneveld te Baarn
7. Broekhuizen te Leersum

Serie II

8. Ekenstein bij Appingedam
9. Aardenburg te Doorn
10. Duivenvoorde te Voorschoten

Serie III

11. Weldam te Goor
 12. Elswout te Overveen
 13. Huis Doorn te Doorn
- In de zomer van 1984 zullen uitkomen:
14. Biljoen en Beekhuizen te Velp
 15. De buitenplaatsen van 's-Gravenland

2) Deze kaart uit ca. 1840 (gemaakt door Waterstaat) bevindt zich in het Rijksarchief van Gelderland, Arnhem. Van de oorspronkelijke grootse, formele aanleg is weinig over.

Door de sterk toegenomen belangstelling voor de reeks is de oplage van Serie II en III (nrs. 8 t/m 13) in 1983 vergroot. Serie I (nrs. 1 t/m 7) is in hetzelfde jaar herdrukt. Deze series kosten:

Serie I: delen 1 t/m 7 f 44,80

Serie II: delen 8 t/m f 18,75

Serie III: delen 11 t/m 13 f 37,40

Deze bijdragen zijn te verkrijgen door het desbetreffende bedrag over te maken op postrekening nummer 42 51 20 ten name van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Broederplein 41, Zeist, onder vermelding van 'Bijdragen Bronnenonderzoek Bui-

tenplaatsen' en het gewenste serienummer. Na overschrijving van het bedrag word(en) de serie(s) automatisch toegezonden. Bestelling van de afzonderlijke delen is helaas om organisatorische redenen niet mogelijk.

noten

1. Bijvoorbeeld de *Tegenwoordige Staat der Verenigde Nederlanden*, Amsterdam 1739-1795, deel 1-20; A. J. van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden*, Gorinchem 1839-1854, deel 1-14; J. Craandijk, *Wandelingen door Nederland*, Haarlem 1887-1888 (derde druk), deel 1-8.

literatuur

Heimerick Tromp, 'The Park of het Huys Ten Donck near Ridderkerk; an Example of Historical Research on Behalf of the Protection of Country Seats in The Netherlands', *Journal of Garden History*, vol. 1, no. 4, 353-366

C. L. van Groningen, 'De Groene Reeks', *Maison d'Hier et d'Aujourd'hui. De Woonstede door de Eeuwen heen*, nr. 59, derde kwartaal 1983, p. 98

*Drs. U. M. Mehtens en Drs. H. M. J. Tromp zijn beiden kunsthistoricus, gespecialiseerd in de ontwikkeling van historische buitenplaatsen.

Eerstgenoemde verricht historisch onderzoek voor de Rijksdienst voor de Monumentenzorg ten behoeve van de in dit artikel genoemde serie.

Hij is de opvolger van laatstgenoemde die thans conservator is van Museum Het Loo, maar nog wel betrokken is gebleven bij de uitgave van de groene reeks.

3) Opnieuw werd een formele tuin ontworpen in 1901 door Hugo Poortman; foto: Rijksdienst Monumentenzorg, Zeist.

